NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IV. ČÍSLO 4

FR. BÍLÝ:

Z MÝCH VZPOMÍNEK NA JANA GEBAUERA.

V. JAN GEBAUER A FR. BARTOŠ.

2.

Dopisovati si počali oba tito mužové na jaře r. 1875. První listy jejich nejsou zachovány, ani další ne úplně. Ale pamatuji se, že začátek učinil Gebauer, a to tím, že vyzval Bartoše k přispívání do Listů filologických a pedagogických, jichž toho roku počal vycházeti ročník druhý, a že hned také uvedl, jakými příspěvky by se mu zavděčil.

Bartoš byl té doby již uveřejnil několik drobností z oboru české skladby v časopise Komenském, r. 1873 v Olomouci založeném Janem Havelkou, profesorem »slovanského« gymnasia tamějšího, za tím účelem, aby moravské učitelstvo obecných škol, úpějící pod promyšleným útiskem vládním, bylo národně uvědomováno, posilováno a k českému písemnictví přikláněno. Byl to čin odvážný od Havelky, neboť učitelstvo měla tehdejší vláda zvláště na očích a na mušce. Každý učitel musil, vstupuje do služby, složiti zvláštní přísahu do rukou okres. hejtmana (a těmi byli tehdy na Moravě zvlášť vybrané výlupky politické germanisace), že bude ústavě věren — verfassungstreu —, tedy »ústavákem«, což bylo v té době nejpotupnějším názvem každého odrodilce. Do »Komenského« psáti stalo se plněním vlastenecké povinnosti. Stáli za ním a byli mu kmotry při zrození přední mužové olomoučtí s ředitelem Janem Kosinou v čele (tak zvaný »Olymp« v Občanské besedě, z něhož vyšly též Kosinovy »Olympské hovory«) a chtěli míti z něho vlasteneckou pedagogickou revui, sto-

jící na výši doby, asi jako byly později »Pedagogické rozhledy« pražské, Dědictvím Komenského vydávané.

Tyto příspěvky Bartošovy byly filologické novum: hlavně objasňovaly hojnými doklady význam předložek, podávajíce takto jejich životopis od starých dob až po naše dny a poukazujíce na chyby v dnešním jich užívání. Bartoš tyto článečky pokládal více za empiricky sestavený sbírkový materiál pro budoucí vědecké zpracování jeho, a proto se cítil Gebauerovým vyzváním, posílati tyto práce do Listů filologických, nemálo poctěn — ale i v rozpaky uveden. Nebyl si snad ve své skromnosti a ostýchavosti ani plně vědom vědeckého významu těchto studií a vzpíral se proto dosti proti uveřejňování jich ve Filologických listech. Když pak si přece dal říci, připojil, aby Gebauer článeček poslaný (o předložce *do*) ponechal pro čas nouze, vyplniti jím prázdné místo, a že se z toho nic nebude mrzeti, pošle-li mu jej zpět. Neníť prý mu dáno, badavým a útvarným duchem gramatickou látku proniknouti. Činí tedy jen to, co může: sbírá látku pro budoucí stavitele.

Gebauer se na věc díval jinak. Ubezpečoval Bartoše (5. července 1875), že každý jeho článek jim (redakci Listů filol.) přichází vhod, naopak nabádal ho ještě, aby o to, co navrhl, svou činnost rozšířil a hojně *úvah a posudků* jim posílal; těch by rádi uveřejňovali hodně mnoho, kdyby jen jaké byly. »Dosud jsme v tom byli chudi, ale nyní, když jsme se spřátelili s Vámi, chudoba naše v bohatost se obrátí.« Také dobře prý chápe Bartošovy stesky na netečnost a nedbalost »ctěných pánů kolegů in scientificis« a mohl prý by k tomu podati drastických dokladů celou galerii. Jestiť přemnoho nepovolaných a mezi povolanými se málokteří věci té cele posvěcují. Chce promluviti o tom s Kvíčalou, a kdyby souhlasil, mohl by Bartoš sám o tom napsati do Listů filol. nějakou, pro začátek šetrnou žalobu.

A hned zase dne 11. srpna 1875 Gebauer mu opakuje, že na pomoc jeho spoléhají i Listy filologické. Když pak dostal od Bartoše nový příspěvek, děkuje mu zaň (21. listopadu 1875) upřímně, prosí o další pro *každý* příští sešit Listů filol. a dodává: »Což abyste tím způsobem všecky předložky absolvoval? Také úvahy budou vítány.« Úvahu chtěl potom zejména o Spiessově Výboru z literatury české doby střední a o Brandlově Glosáři. Tuto mu Bartoš napsal a vyšla v III. ročníku Listů filologických, ale referát o Spiessovi Gebauer si musil napsati sám; je ve II. ročníku.

Než Bartoš nebyl ještě vyhojen ze své nedůvěry k sobě samému, pokud se týkalo syntaktického zpracovávání předložek, a projevil se tím opětně Gebauerovi. Gebauer, nejsa zvyklý takovému sebepodceňování, zvláště kde věděl a viděl, že věc je dobrá a žádoucí, už se trochu domrzel. Opětoval mu svou žádost (23. ledna 1876), aby s články o předložkách pokračoval a hleděl třeba všecky předložky časem v Listech filol. probrati. A přímo prohlásil: »Abych Vám vymlouval Vaše mínění o nich, to mi, prosím, odpusťte. Tentokrát sdělil jsem Vaši skrupuli Kvíčalovi a on dal za pravdu mně a ne Vám.« Dne 6. února 1876 konečně shrnuje svůj úsudek v slova: »Váš příspěvek bude každý velevítán, opakuji to po nevím kolikáté, neboť ceterum censeo, že tím způsobem všecky předložky detailně probrati by se měly, a úkolem Listů fil. je zajisté také, aby byly depositoriem takových zevrubných prací. Soustavná kompendiosní mluvnice je jista jen tam, kde se o rozbory zevrubné opírati může; jinak je všecko jen na oko. Vide Zikmund.«

Teď teprve Bartoš uvěřil nadobro a přestal se již omlouvati, když posílal své příspěvky do Listů filologických.

Gebauer pak setrval na svém mínění o této práci Bartošově, a když Bartoš časem v ní ustával, Gebauer tomu nechtěl dopustiti a k dalšímu pokračování ho důtklivě vyzýval. »Předložky nejsou dovedeny do konce,« připomenul mu na př. dne 15. února 1878 neobyčejně srdečně a uznale, »a krásné sbírky Vašich dokladů nesmějí zůstati ve Vašem stolku. Sbírka dokladů jest mi sbírkou positivních fakt a svědkův; výklady a rozklady mohou býti trefné i netrefné, mohou se líbiti dnes a nelíbiti se zítra; cena dokladových sbírek se nemění a proto zasluhují toho před ledajakýms plaušem, aby byly vytištěny. Sáhněte tedy do svých zásob a podlé vůle své pošlete a posýlejte dále a dále. Máte-li něco při ruce, dosud byl by čas do sešitů právě chystaných (asi do 14 dnů).«

Ze slov těch poznáváme také metodu práce Gebauerovy: vždy a všude jíti — jak hlásal také posluchačům svým — ad fontes. Prameny uznával za nejpevnější, nevývratný podklad dalších výkladů a celé práce vůbec. Ale lichotivá přímo domluva tato vyzněla na prázdno. Bartoš se stal neposlušným žákem. Soustředil všechny své síly na soustavnou skladbu, která také vyšla v srpnu r. 1878 jako II. díl Mluvnice jazyka českého pro školy střední a ústavy učitelské, a pak už ho srdce zatáhlo navždy do záhonů folkloru. Do Listů filologických posledně přispěl r. 1877. —

Jako všecky rozhlédavější a pokrokovější učitele češtiny na

školách středních, naplňovaly také Bartoše — ba jej obzvláště — nechutí čítanky Jirečkovy na gymnasiích a reálkách zavedené. Ani v nejnižších nebylo, co by zahřálo duši dítěte, pohnulo jeho city, osvěžilo čtenářskou chuť. Byla to Sahara bez básnických i prosaických oas. Bartoš nesnesl toho suchopáru a rozhodl se složiti čítanky pro nižší třídy sám. Nakladatele našel v pražském knihkupci Fr. Aug. Urbánkovi, rodáku moravském, který si tenkráte hleděl obzvláště literatury pedagogické. Znaje se s Urbánkem ze spolku Radhoště a Moravské besedy, kde byl čelným činovníkem výboru, upozornil jsem ho na úmysl Bartošův a on mu hned »s krajanskou úctou« dopsal a Bartoše získal. Když jsem to Gebauerovi pověděl, hned mi prohlásil, že jsem chybil, a to se také pohříchu osvědčilo. Bartoš se rozešel s Urbánkem ve zlém; honoráře nedostal než za první vydání — za ostatní už nic. Přesvědčil jsem se tu opět, jak bystře Gebauer pronikal a poznával lidi.

Při skládání této první české čítanky (t. j. první třídě středních škol určené) Bartoš si vyprosil pomoc prof. Gebauera, který mu také pomáhal při její korektuře. Jeden z dotazů se týkal také nové hvězdy na českém obzoru básnickém, miláčka Bartošova, Elišky Krásnohorské. Ptal se, nemohl-li by se k ní obrátiti s prosbou o nějaký příspěvek a po případě též o poradu při výběru básní. Gebauer v listě ze dne 10. června 1875 se shodoval v odsudku Jirečkových čítanek, že je to »většinou samá pleva«. Ale také je prý nesnadno něco kloudného shledati. Tu obsah, tu forma a zpravidla obé je chatrné. Ke Krásnohorské má se Bartoš obrátiti najisto. Sotva kdo mu lépe a cchotněji poslouží. »Její vkus a cit pro dokonalost formy vysoko nad vodnatou hladinu veršovců našich ji vynáší a samému Čelakovskému po bok staví.« Čítá-li Bartoš její kritiky v Ženských listech?

Krásnohorská si tuto chválu získala svými sbírkami básní Z máje žití r. 1871 a Ze Šumavy r. 1874 vydanými, které tenkráte přímo opojily staré i mladé přátele poesie svou svěží vůní jara a sílivou mohutností šumavskou. Kouzlu jejich podlehli stejně snadno vznětlivý Bartoš jako kritický, střízlivý Gebauer.

Poučné jsou *mluvnické* hovory mezi oběma muži vedené.

Bartoš pokládal za správnější zachovávati všude v trpném rodě passivum (na př. města bývají opevňována), jak to dokazoval Vojt. Kotsmích ve zvláštní rozpravě »O poměrech časových passiva českého« v programu brněnského slov. gymnasia r. 1869 uveřejněné. Gebauer do té doby měl mínění zrovna opačné, zakládaje se Palackým, od něhož kdysi slyšel, že staří měli raději

reflexivum nežli passivum (tedy: města se opevňují); ale možná, že se přeslechl; proto na tom netrvá. Kotsmíchovy rozpravy neznal a je rád, že byl na ni upozorněn. Pro vyučování latině má to ovšem svůj význam.

Jiný hovor se týkal neurčitého přídavného jména ve výroku. Bartoš byl pro ně. Gebauer souhlasil, »ale neručím, že nebude křik«, dodal. A hned také Bartoše vyzval, aby o té věci napsal výklad do Listů filologických, založený na Štítném, a provedl důkaz, že tak bylo pravidlem. V listě ze dne 11. srpna 1875 znovu se dotkl těchto neurčitých adjektiv v přísudku, pravě, že nemá nic proti nim, když se věc nepřepíná, nýbrž provede s mírou. —

Čísti letopočty přesně: »roku -ého -ého -ého je správné«, potvrdil Gebauer Bartošovi, ale četl v Listinách ve Výboru z literatury staročeské také způsob jiný; doporučuje proto také říkati: roku osmnáct set pětasedmdesátého. Neboť prvý způsob je mu tuze rozvláčný a hodil se do 16. století, »kdy nebylo co dělat a co myslit«. —

Bartošovi se líbily lépe tvary *čtyry* a *bereš* než *čtyři* a *béřeš*. Gebauer (11. srpna 1875) vyznává, že jich také hájíval a hájívá, ovšem prý se potkal s odporem, poněvadž Bratří píší důsledně *béřeš* atd. —

Moravské ovzduší nářeční působilo na Bartoše tak mocně, že chtěl leccos z něho převésti do spisovné řeči. Tak na př. mu bylo proti srsti, že se 3. osoba množ. čísla přítom. času někdy neliší od téže osoby jednotného čísla: on vodí, oni vodí. Nářečí tu jsou životnější, mají v množném čísle vodijou, vodijó, vodijá; i v obecné mluvě živěji se ozývá jazykový cit a rozlišuje tu; obecná mluva říká: oni se spolu vodějí. Nelíbilo se mu píši — píší, plněji a určitěji mu znělo píšu — píšou. I optal se Gebauera na jeho mínění. Gebauer mu odepsal dne 11. srpna 1875 z feriálního pobytu svého v Pardubicích takto: »Píš*u*, píš*ou* atp. má Lepař ve své úvaze v Listech filol. a v Komenském to kdosi* nazval »drvoštěpskými« formami; ale já bych také s Vámi souhlasil a zde onde formu nepřehlášenou nechal. Některých ovšem s přehláskou už ani neznáme, jako *pošli* a *pošlí*.« A když Bartoš tím utvrzen byv v Čítance ponechal tvar vijou m. vijí, projevil se Gebauer dne 4. prosince 1875 takto: »Vij*ou* — co tomu řekne Kosina? V úvaze o Listech fil. pravil v Komenském, že

* Ten kdosi byl Kosina.

je to drvoštěpská forma; já bych pro svou osobu neměl nic proti ní.« —

R. 1871 uveřejnil prof. Martin Hattala v revui Osvětě, nově založené Václ. Vlčkem, nedokončený článek O všeslovanském jazyku a písmě. Tam se také objevily širší veřejnosti Hattalovy zásady pravopisné, které později ve svém Bruse obhajoval. Psal *vítěztví*, *mnostvi*, *prazký* a p. A jak už u nás bývá, měl také Josef Jireček svoje pravopisné zvláštnosti: píše na př. prazský, vídenský, morský. O té věci se rozhovořil Gebauer v dopise ze dne 11. srpna 1875. Nazývá oba tyto způsoby psaní dílem chybami, dílem marottami. »Náš pravopis je v tomto punktu rozhodně etymologický až na málo ustálených výjimek (český, ruský) a tato povaha jeho žádá, aby se psalo pražský, ať se vyslovuje jakkoli; jediná rozumná odchylka by byla, pustiti se etymologie a psáti foneticky praský — to by, pravím, mělo rozumný důvod, ale přece by bylo odchylkou. Píše-li však Jireček prazský, tedy píše, co ani etymologicky ani fysiologicky není oprávněno a možno, nýbrž s obou stran pochybeno. Taktéž soudím o vítěztví. U mnostvi možno se dovolávati výslovnosti, ale jest to i pak odchylkou od povahy našeho pravopisu. Nezískáme tím nic a nejlíp učiníme, zůstanouce při známém obvyklém množství, vítězství, pražský a taktéž při mořský atd.; *ať si jde výslovnost svou pohodlnější a lahodnější cestou, pravopis drž se principu, který mu vládne — a buďme rádi, že máme uznaný princip.«*

Tento výrok Gebauerův zasluhuje zvláštního povšimnutí právě také nyní, kdy opět snahy po změnách pravopisu mocněji tlukou na pevné brány jeho vědecké podstaty a chtějí tu »pohodlnější a lahodnější cestu« uplatniti také tam, kde by to čelilo proti »uznaným principům« české ortografie.

Ještě jednou vyvřela v Gebauerovi sopka pravopisná, a to zcela bezděčně, jen jako láva v nitru jeho stále vřelá. Bylo to v dubnu roku 1876. Oznamuje Bartošovi (4/4), že příspěvky jeho do Listů filologických již dal do tisku, ulevil své duši tímto výbuchem: »Jaká to rozkoš být redaktorem takových článků — naproti té mučedlnické trýzni, kterou zpravidla podstupovati musím, kdykoli zasedám k rukopisům všelijakých Masaříků, Prusíků, Funíků a Oslíků! Každý má své marotty pravopisecké, t. j. nejen že nezná náležitě obecného pp. českého, ale nad to vymýšlí si zvláštnosti, jimiž by se od Jungmanna a ostatních smrtelných lidí lišil aspoň tak, jako Minerva od české hospodyně. Za tou příčinou praví p. Masařík v poznámce: »*Já* píši take a ne také, poněvadž a) ve výsloví částic bývá vždy krátká samohláska a b) poněvadž take:

taky = sekera: sekyra« — a p. Prusík: »*Já* píši věčí... a já dokáži, že je nerozumno...« A pak u těch sebevědomých pánů naleznete definici, že jarmara jest adjektivum — zeptejte se p. Bílého! on to viděl!«

Při tom Gebauer nebyl ustrnulý na věcech, které snesly změnu; jenom chtěl míti jednotnost. Pěkně to pověděl v listě ze dne 4. prosince 1875, v němž se pozastavuje nad tím, že Bartoš nechává v Čítance způsob psaní zejmena a nedrží jednotně zejména. Dlouhé *é* tu chtěl míti už pro důslednost, ježto slovo *jméno* Bartoš psal s dlouhým *é*. »In dubiis libertas«, praví Gebauer, »ale ne strakatina, nýbrž trochu důsledně.« Nebyl by tedy býval proti psaní *zejmena*, jen by pak Bartoš byl musil také psáti *jmeno*. Podobně by nebyl měl nic proti tomu, aby Bartoš psal zdvihati a mihati (krátce), »nechce-li se to dáti na rozhodnutí autoritou« a nechce-li se držeti Jungmanna, na nějž Gebauer vždy poukazuje.

Zajímavé je slyšeti, jaké stanovisko Gebauer zaujímal ve sporné otázce, smí-li se spisovatelům měniti jazyk po stránce správnosti, přejímá-li se z nich něco do knihy školní. Praví: »*Ve školní knize* bych i v básni měnil, kde by toho gramatika žádala.« Z toho výroku poznáváme, jak mu byla vědecká přesnost jazyka drahá — neuznával »básnické volnosti« tolik, aby básník u nás měl právo kaziti jazyk, kdežto všude jinde básníci právě nejvíc přispívají ke zvelebení a dokonalosti mluvy. Píše-li Hálek neb jiný spisovatel *jenž* pro všecky tři rody: mužský, ženský i střední, neb *an* (místo an — ana — ano, ani — any — ana), odsuzuje to Gebauer jako »šlendrián«.

A vokalisuje-li básník předložku nemístně (na př. ve chumáči místo v chumáči), jmenuje to Gebauer příštipkem veršovnickým, který tam je, jen aby bylo o slabiku více, a který jej uráží, ač jest tam o samohlásku více. A posměšně vzpomíná, že v Lumíru loni četl: ve koš se mlynář dívá (dopis ze dne 4. pros. 1875). —

Ještě v jiné otázce byli oba mužové různého mínění: bylo to ve způsobu vydávání starých tisků. Oba uznávali toho potřebu a důležitost, aby staročeské památky byly vysvobozeny z posavadního zakletí v bibliotéce musejní, universitní, kapitulní atd. Měly ožíti samy a oživovati novou generaci a ne-li hutností a hodnotou vnitřního obsahu, aspoň jazykem přispívati k lepšímu poznání minulých dob i ke zdokonalení jazyka nynějšího. Ale když r. 1876 Gebauer vydal Novou radu pana Smila Flašky z Pardubic jako první číslo nově založené knihovny Matice české: Památky staré literatury české, a to ve věrném opise po jedné straně a v přepise novodobým pravopisem na straně druhé a s důkladným úvodem vě-

deckým, Bartoš v listě pohříchu nezachovaném učinil tomu vydání některé výtky, hlavně se však neshodoval — jak se na to živě ještě pamatuji — se spojením diplomatického opisu s přepisem. Byl pro samostatné vydání *pouhého přepisu novým pravopisem* s vysvětlivkami, tak aby prý nejširší vrstvy dostaly do rukou lacinou knihu, kde by rychlé četbě nepřekážel žádný aparát vědecký. Věrné otisky pro potřeby vědecké měly vycházeti zvlášť.

Gebauer mu upřímně poděkoval za ty výtky, neboť prý se jimi opravdu poučuje, jednak však mu dodávají odvahy, oponovati jim, kde mu nepůjdou pod vousy.

Co pak se týče Bartošova mínění o způsobu vydávání starých tekstů, potkal a utkal se s týmž názorem v komisi Matiční; ale pokládá si za zásluhu, že pronikl se svým stanoviskem, zejména i »proti silné opposici excellence Jirečka a archiváře Emlera«. A nyní prý mu říká Bartoš, že je to zbytečné! To ne; vypisuje mu podrobně své důvody. Uvádíme je pro nevšední zajímavost jejich, jakož i pro lepší poznání Gebauera doslovně. Praví v dopise ze dne 18. listopadu 1876: »Já soudím tak: positivní je text starý; transskripce je subjektivní, byť sebe lepší byla, a každá nějaké nedostatky má; na př. Šafařík přepisovával smrt místo smirt, Erben viete místo vieste (hrozně mnoho bych toho mohl napsati!), a kdo se drží jen textu přepsaného, čte text předělaný, t. j. jazyk subjektivně přejinačený. Šafařík myslil, že přepisuje věrně beze změny jazyku učiněné, ale po nedlouhém čase vidíme, že byl na omylu; a item a ditto bude se po nějakém čase viděti bohdá ještě více, totiž že i my veleučení učenci z roku tohoto jsme to a to nevěděli a mylně transskribovali. Jaká proti tomu pomoc? Jen ta: tisknouti staré památky věrně dle originalu a pro pohodlí vedlé toho i v transskripci nějaké. Když jsem skrze to měl patalie, psal jsem o radu Jagićovi, Perwolfovi a mluvil jsem s Miklosichem. Všichni dali za pravdu mně a vyslovili se velmi rozhodně. Perwolfovi pravili Sreznevský a Lamanský, že naše dosavadní vydání starých památek jsou skoro vesměs jen »pour les dames«, atd. Výlohy jsou ovšem větší, na př. při NR (Nové radě) to činí snad asi 60 zl. Ale což musí býti proto i knížka dražší? Což je to vyhození peněz? Dejme tomu, že se rkp. ztratí (vide rkp. leg. o 12 apošt. apud Dobr.)? Jen kdybychom jinak peněz nevyhazovali v sumách, proti kterým náklad na stč. text věru jen halířem jest!«

Vidíme tu na jedné straně muže praktického života, na druhé muže přísné vědy; jednomu jde o rozšíření knihy co největší (a to byl Bartošův koníček: přál si levného lidového vydání Dějin

Palackého, Erbenovy Kytice, spisů Boženy Němcové atd., to kladl nad kamenné pomníky), druhému o záchranu památky, o poznání její věrné podoby, o možnost jejího vědeckého zužitkování — věděltˇ, že by dvojího samostatného vydání Matice nepodnikla, nebotˇ by vydání diplomatické zůstalo ležákem knihkupeckým. Snad by se byl Bartoš přiblížil tomuto stanovisku, kdyby si byl dal říci a hlásil se o místo do Prahy, na které jej Gebauer zval, aneb na jiné pozdější, které mu zajišťoval. Ovšem by se životní a pracovní dráha Bartošova v Praze nebyla octla na těch kolejích, na nichž vykonal potom dílo nejzáslužnější: sebrání písní národních i práci národopisnou a dialektologickou.

DROBNOSTI.

VÁZANÉ LISTINY.

»Národní demokracie« dne 25. února vyčítá tomuto názvu, novému, jako je nový pojem, o nějž jde, že to je čirý germanismus (gebundene Listen), soudí, že by se mělo říkati »závazné listiny«, a dovolává se nás, abychom my tento spor rozhodli.

Ku podivu: slovo *listina* samo »Nár. demokracii« nevadí, a přece by toto slovo nejspíše zasluhovalo výtky germanismu. Slovo to vzniklo v minulém století na vyjádření pojmu, jejž Němci vystihují svým slovem Urkunde (naši předkové se spokojovali pouhým »listem«); je to nová odvozenina slova *list*, jíž Jungmann ještě nemá, proti níž však nelze nic namítati již proto, že takového slova potřebujeme a že se slovo *listina* ujalo. Ale jeho význam měníme podle něm. Liste. Kandidátní listina (nyní se říká také »kandidátka«) není listina kandidátova nebo kandidátů, nýbrž zkrátka mechanický odlitek německého slova Kandidatenliste, jehož druhá část s naší listinou nemá nic společného mimo pouhý zvuk. »Kandidátní listina« je ve skutečnosti asi takovou listinou, jakou by byly požitky nějakého panovníka a jejich správa, kdybychom tomu podle franc. liste civile, něm. Zivilliste atd. říkali civilní nebo občanská listina. Slovo *Liste* samo má minulost dosti pestrou. Jeho východištěm je stněm. lîsta, »stuha, kaloun« (dnes Leiste), jež přešlo do vlaštiny a franštiny jako lista, liste, zde nabylo m. j. významu »seznam« (protože se seznamy psávaly na úzkém pruhu papíru), s tímto zněním a významem se vrátilo domů (ještě v 18. stol. psávali Němci po

vlašsku Lista) a od Němců přišlo zakukleno v »kandidátní listině« k nám.

Závazné je, co někoho zavazuje, zejména právně. Mluvíváme tak o závazných slibech, smlouvách atd.; Dobrovského slovník zná dokonce i závazný pozdrav, pozdrav, který zavazuje ke vzájemné zdvořilosti (to je ovšem německý verbindlicher Gruss, jako Němci mají i verbindliches Lächeln). I toto slovo je nové, doložené po prvé u Dobrovského, a kmotrem mu asi bylo něm. verbindlich (ale je to slovo dobře tvořené a potřebné). Závazná »listina« by tedy byl seznam, který k něčemu zavazuje. K čemu, slovo samo nepraví; závaznou kandidátní listinou by mohl býti na př. i seznam kandidátů, který zavazuje voliče, jenž ji přijal, aby podle ní volil (a těch »závazných« listin volič dostane před volbou, že skoro neví, kam s nimi), anebo také seznam kandidátů, kteří se zavazují, že volbu přijmou. Velikou zřetelností by toto slovo nevynikalo; zejména nenaznačuje, že volič, vyvolí-li si jednu z dodaných listin, musí voliti všecky osoby na ní napsané, má-li jeho volba býti platná.

Také slovo *vázaný* je nové ve smysle, o který jde; vždyť podobných voleb u nás nebývalo, leda že na př. v Akademii bývaly před mnoha lety volby »junctim«, totiž volby členů, před nimiž se volitelé smluvili, že budou voliti oba navržené kandidáty a že nebude platná volba, jíž by byl zvolen jediný. Takové »junctim« (»spojeně«) je vlastně také náš nový volební způsob; volič, který se rozhodl voliti podle návrhu některé strany, musí voliti všecky kandidáty, kteří jsou na jejím seznamu. Tito kandidáti jsou spojeni touto nutností, tato spojitost je víže, jako (podle Kralické bible 2. Kor. 5, 14) »láska Kristova víže nás« v jedno (»poněvadž jeden za všecky umřel, tedyť všickni zemřeli«), kandidáti jsou svázáni tím, že jsou na seznamu téže strany, tento seznam (»listina«) může proto býti nazván »vázaným«. Že Němci říkají gebundene Liste? Je div, jestliže se týž pojem v rozličných jazycích označuje slovem tomuto pojmu v nich odpovídajícím? Ani »vázaný« není slovo, které by plně a jasně vyjadřovalo, oč jde, ale zdá se nám vhodnějším proto, že nechává slovo »závazný« ve významě, v němž ho užíváme, nepřenáší je na významové pole, na němž jsme ho posud neužívali. Dnes je nám slovo »vázaný« v tomto spojení dosti prázdným, protože v něm není ještě pevně sdruženo s představou, již má vyjadřovati; budeme-li ho nějaký čas užívati, bude nám slovem v tomto spojení tak přirozeným, že ani nepocítíme možnosti, neřku-li potřeby, nahrazovati je jiným. Když Jos. Durdík utvořil

slovo *záložna*, jistě znělo tehdejšímu pokolení stejně nezvykle a ku pojmu, jejž má vystihovati, nepřiléhavě; a dnes? I slovu »závazný« bychom musili teprv ve spojení »závazné kandidátní listiny« zvykati, a zvykali bychom tím tíže, že ho ve smyslu právním užíváme obyčejně jinak; a ani toto slovo nevzniklo bez německého vzoru.

GERMANISMY A JINÉ NESPRÁVNOSTI.

V poslední době se hemží noviny slovem *rámec*. V rámci zákona, v rámci nařízení, dohody, potřeby atd. čteme každý den několikrát, ač bychom se snad mohli obejíti i beze všech těch rámců jako dosud a říkati: podle zákona, podle dohody a pod., anebo, je-li potřebí slova významnějšího, na př. v mezích zákona. Je to ovšem něm. im Rahmen des Gesetzes. I samo slovo rám, rámec je německé, ač je u nás doloženo již z 15. st.; dostalo se k nám asi s německými soukeníky.

Také sloveso *podvázati* řádí v novinách i ústech našich politiků. »Zemědělec neměl odnikud uznání a svoboda jeho práce byla podvázána«, naříká Venkov 25./3. 1919. — N. Politika 31./8. 1919 píše: »Namnoze byl stávkami také železniční ruch podvázán« atd. atd., a mnoho jiných příkladů bylo by lze uvésti. Mne to sloveso přímo bolí, připomínajíc mi podvázanou ránu, podvázaná křídla ubohé drůbeže na trhu, podvázanou bradu při bolení zubů nebo dokonce bradu nebožtíkovu! Nestačila by slovesa ztěžovati, zkracovati, mařiti, tlumiti, překážeti, vaditi a jiná pod. významů? Také *podvázati* v těchto významech není nic jiného než něm. unterbinden.

Přijíti na něco = »najíti něco náhodou nebo delším hledáním, shledati se s čím« jest rčení obvyklé, ale sotva správné ve větě (Venkov 16./5. 1919): »Na Slovensku přijde každý na svůj účet,« což znamená, že tam každý vydělá, o nic v obchodě nepřijde, se svým účtem se shledá. To není nic, než slovní překlad něm. auf seine Rechnung kommen. Totéž lze říci o větách jako »každý den války přichází říšské pokladně na 100 milionů marků« (Nár. l. 1917, č. 247) = jeder Tag kommt dem Reichsschatz auf 100 Mill. Mark zu stehn, kde by se řeklo po česku, že každý den stojí pokladnu 100 mil.

Ledový medvěd se vyskytl ještě 10. dubna 1919 v Našich novinách a neroztál, ač již jinde u nás ani sněhu ani ledu nebylo! Je to nejapný překlad něm. Eisbär; naši přírodopisci píší správněji lední (nebo polární) medvěd.

Pískati se může na všelijaké instrumenty, prý i na kudlu, ale nevím, může-li se pískati také na výhody politiky, jak 19./12. tvrdí Venkov, píše: »Národ píská, vážně řečeno(!), na všecky domnělé výhody politiky okrajových států.« Takovému »pískání« rozumějí jen Němci (něm. pfeifen auf etwas), Čechové prostě »kašlou« na výhody některé.

Položiti vejce mohu, ovšem opatrně, ledakams, ale slepice vejce neklade, nýbrž je snáší a pak třeba vysedí na hnízdě. A přece praví Venkov: »Vejce položeno a nutno čekati, zda bude vyseděno.« Toho se asi nedočká. Že »vejce klásti« místo »snášeti« je něm. Eier legen, učili se již naši pradědečkové.

Povedený germanismus spáchán v »Nár. listech« 20./3.: »Polský tisk pořádá systematicky nepřátelskou kampaň proti naší republice, *posluhuje si* při tom těch (! kterých?) nejhanebnějších pomluv.« Ovšem: něm. sich einer Sache bedienen (po česku = něčeho užívati).

Germanismus jest také: »Profesoři dosud *nedostali vyplacený* čtvrtletní drahotní přídavek« místo českého: »nedostali dosud drahotního příspěvku,« nebo: »profesorům nebyl dosud vyplacen dr. příspěvek.« Kdyby byl vyplacen, jistě by jej dostali! (Nár. listy 17./2.). A zase (N. politika 11./2.): »Za dva dni *dostane* (manžel) *zaplaceno* od stavitele«. Něm. bezahlt bekommen.

Rčení »vázati, poutati na lůžko« jest též nečeské, vypůjčené od Němců. Pravý Čech jistě neřekne (jako Nár. listy 30./1. t. r.): »Nicméně bude umělec vázán nějaký čas na lůžko,« nýbrž: »poleží si nějaký čas, bude museti tráviti n. čas na lůžku, nebude moci n. čas z lůžka povstati,« nebo tak nějak. Ještě že »náš« novinář nenapsal »uvázaný na lůžko« = an's Bett gebunden.

»*Přiskočiti* na pomoc« (Nár. listy 8./9. m. r., = něm. beispringen) Čechové dosud neříkali, jim stačilo »přijíti, přispěchati na pomoc«.

Padesátiny, šedesátiny, sedmdesátiny slavných mužů oslavují naše časopisy každou chvíli, neuvažujíce, že ta slova v početnicích značí 1/50, 1/60, 1/70 něčeho. Nezbývá tedy nic jiného než oslavovati, musí-li to již býti, padesáté, šedesáté... narozeniny nebo 50., 60. výročí narozenin. Tvary na -iny jsou jen mechanické napodobeniny slov narozeniny, jmeniny a měli bychom se jich vystříhati již pro jejich dvojvýznamnost.

Suggerovati někomu něco říká se velmi často zbytečně, ale ve větě »(Stach« šel naprosto zmaten a suggerován« zajisté chybně.

Taženost se zlíhla v 1. č. Cesty, kde čteme: »Výměna cizích peněz, kuponů, tažeností«. Míněny tím asi tažené cenné papíry!

Něco pro nastávající čtenářky. »Dva bratří, 29 a 30 letý, nájemce dvora v již. Č., vdovec, otec dvou děvčátek, mladší 5 let, dobře situovaný, druhý svobodný, vrátivší se z vojny, hodlají se oženiti. (Venkov.)
Tom. Planský.

MONIHA.

V Klicperově veselohře (z r. 1817) »Lhář a jeho rod«, podle Kobrova vydání z r. 1862—63 nově vydané od F. A. Šuberta v Kočího »Knihovně českých klassiků belletristů« VI, 1 (1906), čteme na str. 192 v rozmluvě lhavého strejčka Jeníka se lhavým synovcem Adámkem o divném zvířeti. Adámek: »Pamatuju, jaks mně jednou vypočítal, že *moniha* tři tisíce očí má.« Jeník: »Malá *moniha;* veliká jich mnohem více má, proto také na vše strany vidí.« Dáváme laskavým čtenářům a spanilomyslným čtenářkám hádati, co to ta moniha je. Aby snáze mohli hledati, radíme jim, aby si vzpomněli, že se před sto lety větším dílem u nás psalo švabachem a au místo dnešního ou. A nyní: račte si kurentním švabachem napsati slovo mauiha co možná jedním tahem a bez tečky na *i*, tuto tečku napište místo nad *i* o poznání na levo, a ještě raději s malým háčkem místo pouhé tečky, a snad vyčtete, o jakém zvířeti si to povídají.

Usnadnili jsme luštění hádanky, jak jsme mohli; za to rozluštitelé nedostanou nic. A rozluštění nám posílati netřeba.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Lad. Syllaba, *Nauka o lékařském poklepu a poslechu.* Díl prvý: Nauka o poklepu. Nákladem Bursíka a Kohouta v Praze, 1918. Stran XX + 472.

Napsati dobrou vysokoškolskou učebnici — jako ostatně do jisté míry učebnici jakoukoli — je nemalé umění. Běží nejen o to, aby poučení, jehož student v knize hledá, bylo správné; nejen o to, aby se výkladů nepodávalo ani příliš mnoho ani příliš málo; nejen o to, aby bylo upozorněno na otázky posud nedost prozkoumané; nejen o to, aby rozvrh byl souměrný, důležitějším věcem popřával místa víc, podružnějším méně: nýbrž i o to, aby dílo bylo jasné, aby mělo průhlednou disposici, aby přiléhavé výrazy, vhodný slovosled, náležitě volená znaménka rozdělovací (čárky, tečky, pomlčky a hlavně středníky), rozmanité druhy písma a účelně článkované odstavce nahrazovaly výhody řeči mluvené: rozmanitě vysoký i silný hlas, nestejné tempo, pausy, mimiku.

A běží ještě o něco: o to, aby učebnice učily studenty o novém pro ně oboru správně mluvit. Jsou-li všeliké ty »brusy« *medikamenty* na mluvnické a slovníkové choroby už propuklé, patří dobré učebnice všeho druhu k jazykovým opatřením *hygienickým*, zabraňujícím vznik chorob.

Nuže, pro tuto jazykovou stránku se zde o knize Syllabově zmiňujeme. Jiné její vlastnosti — vlastnosti vynikající, neboť je to plod ducha nejen učeného, nýbrž i filosofujícího a uměleckého — posoudili jiní jinde.

Už z předmluvy je vidět, že autor — z jehož pera nedávno vyšel v Časopise českých lékařů lexikograficko-medicinský článek o termínu »chropy« — má pro jazykovou čistotu vyvinutý smysl. »Jazykové úpravě ... byla věnována všechna láska a péče,« píše a poznamenává, že si dal knihu přečísti od filologa a sháněl hlubší poučení o jednotlivých jazykových otázkách, které ho při psaní knihy zajímaly.*) Na knize je tuto starostlivost znát. Najdeme málo vysokoškolských učebnic, které by byly psány tak dobrou češtinou jako kniha Syllabova. Některé nedostatky však uvázly přec, a na ty chceme zde zevrubně upozorniti.

V oboru hláskoslovném se objevuje několikrát pohybné *e* jinak, než žádá etymologie i nemistrovaná mluva lidová: ve hloubce str. 324; ke hranicím 423; ke hřebenu 265; ve kterém 21, 87, 99, 223, ve které 28, 167, se kterých 17, ve kterých 356, vůbec před *kter-* důsledně *ve, se;* ke přední stěně 424 (m. k přední nebo ku přední); ve stáří 194; beze ztemnění XIII, 200, ke ztemnění 438; — naopak je zde: k všeobecným zásadám 232 (m. ke všeobecným), nad všechen spor 346; — místo destičky 40, 41, destičku 42, destičkovité plesimetry 131 lépe by bylo dešt-; — nahražuje 126, 147 je chyba m. nahrazuje.

Místo »půl druha«, jak je v knize důsledně tištěno (41, 125, 225, 256, 272, 437), správnější je psáti »půl druhého«, jak se říkalo v starším jazyce a dosud říká většinou také v mluvě lidové; m. röntgenogram výdutě (438) má státi »výduti«, jak tištěno správně na str. 438 (tlakem výduti) a 443; m. na tomtéž místě (378), na tomtéž těle (52) správněji »témž«, m. tutéž představu (53) »touž«; věta »z něho (fysikálního stavu orgánů) sama o

* Jazykové tříbení vědeckých spisů i s odbornou pomocí linguistickou není tak jednoduché, jak by se snad na první pohled zdálo. Linguista často opravuje chybné názvy, chybné vazby nepřesně, totiž tak, že se opravou nevystihuje plně nebo poněkud posouvá smysl; nejednou stojí to mnoho přemýšlení, než se spojenými silami znalostí jazykových i věcných přijde na pravé, vysvobozující slovo.

sobě nemůže ještě býti vždycky poznána nemoc« (20) by byla zřetelnější, kdyby se m. tvaru »sama«, jinak správného, řeklo »samého«.

V časování proklouzly chybné tvary zduří m. zduřejí (zduří-li žlázy, 441), související m. souvisící (poznámky související s věcí, 26), staví m. stavějí (jedni, klinikové, se k ní, k snaze, staví příznivě, 210).

V tvoření slov je ne sic nesprávné, ale neobvyklé příď. jméno normálný (150, 151, 152, 153) m. normální (přídavná jména z cizích slov končí se v češtině dnešní zpravidla na -ní, srov. humánní, gymnasijní, kompensační atd. atd.); m. patřičný (440) lépe je náležitý. Z dobrého úmyslu, snahy po zřetelnosti, vznikla chybná přídavná jména Groccoův (VIII, 339, 401 a jinde), Leubeův (na Leubeově klinice 271), Tilleův (v Tilleově životopise 29), Traubeův (XV, 41, 43, 311, 318, 329) m. správných Groccův, Leubův, Tillův, Traubův; na jménech správně tvořených není ovšem znáti, jak vypadá základní jméno podstatné (Grocco či Grocca? Tille či Till? a pod.), ale takové nejasnosti vznikají i při základních podstatných jménech českých (je příd. jm. Zítkův z podst. Zítek, Zítka či Zítko?) a obtíži této lze snadno odpomoci tím, že se podstatné jméno, na němž záleží, uvede v souvislosti, v které je viděti tvar 1. pádu. Místo »věrohodnost« (XIV, 183, 254, 261, 263, 281, 288, 363) je správněji »hodnověrnost«, m. »protivývody« (21) lépe »námitky« nebo »vývody opačné«, m. »spolupůsobiti« (zda resonance dutiny ústní přece jenom nespolupůsobí při vzniku změny Wintrichovy, 108; při vzniku změny může spolupůsobiti změněné napětí, 379, podobná věta 109; při počínající pleuritidě spolupůsobí k úbytu posunlivosti plicní vedle slepenin pleurálních jistě také bolest při dýchání, 322) správně »býti účastnu«, »také působiti« nebo pouhé »působiti«.

Mnohé poznámky jsou žádoucí k syntaktické stránce knihy. »Plíce« je v slovanštině jméno pomnožné. Jak zváti jednotlivé jejich strany? Syllaba mluvívá o levých nebo pravých plících, což je správné. Najdeme však u něho také spojení »obě plíce« (207, 327; obou plic, 154, 158), čímž se předpokládá jméno »plíce« v čísle jednotném (sic by se musilo říci »oboje plíce«), a to je vadné; svádělo-li by spojení »obojí plíce« snad k nějakému nedorozumění, nezbude než mluviti o obou křídlech plic. — Místo s písmenou A (209) je lépe s písmenem (starší břímě — mladší břemeno, st. písmě — ml. písmeno). — Nezvykle působí v knize hojné starožitné užívání přídavného jména místo 2. pádu jmen podstatných. Čteme zde spojení jako: nástěnnou částí jaterní 261, nejvýš polo-

žená část hrudníková 340, v které části osrdečníkové 409; aby se měřila délka srdeční 212; při hypertrofii a dilataci srdeční 389 (ale: při zvětšení objemu jater 447, se zvětšením objemu jater 449); (pařížská škola) uvedla je (poklep a poslech) v obecný majetek lékařský 16; objem srdeční 202; podoba osrdečníková je kulovitá 415; na polohu a velikost srdeční má mrtvolná ztuhlost určitý vliv 142; hledě k nestálosti anatomické polohy žlučníkové 266, v nějakém vztahu k velikosti a k poloze žaludeční 302 (na téže straně: o velikosti a poloze orgánu), svislá poloha srdeční 384, při šikmé srdeční poloze 393; pasivní posunlivost srdeční na mrtvém těle 142; při perkusi povrchu tělesného 90; průmět srdeční na přední stěně tělesné 202; v sousedství srdečním 248 (ale: v sousedství perforace 460); o stavu srdečním 385; stěna tělesná (XIV, 51, 90, 123, 127 a jinde); po celé jedné straně hrudníkové 365; stanoviti šířku slezinnou 284, ani k délce ani k šířce srdeční 224 (ale: celou šířkou těla 53); zakulacený tvar hrudníkový 229; velikost srdeční (201, 213, 225 a jinde), při normální velikosti slezinné 272 (ale: o velikosti srdce 237). Spojení tato nejsou chybná, starší čeština v nich měla dokonce zálibu (tesač kamenný = otesavač kamene, rúbanie drevné = kácení dříví), ale u slov významu abstraktního a kvantitativního, jako je část, délka, objem atp., jsou našemu jazykovému cítění přece jen cizí; představme si, že by někdo říkal část polní m. část pole, délka provázková m. provázku, podoba obličejová m. obličeje, průmět hranolový m. hranolu a podobně! — U přídavných jmen shledáváme v knize Syllabově ještě jednu zbytečnou starožitnost, nadměrné užívání jmenných (neurčitých) tvarů v přísudku: diagnosa jest možna 455 (m. možná), snadna 378, je-li tekutina zjevna 462, dilatace je vzácna 390, (spolehlivost) není všude stejna 262, tím by byla řada svrchních tónů přibližně nepřetržita 72, všem je společna okolnost 1, zvětšení není totožno 449 (m. totožné), není nemístno 188, některé (metody) jsou společny všem lékařským oborům 1 (m. společné), fysikální základy nejsou dosti jasny 55, (termíny) jsou přiléhavy 64, plíce neviší tak volny 92, pokusy nejsou přesvědčivy 135. Naopak zase tu a tam nebývá tvar jmenný, kde bychom ho čekali: poklep je méně důležitý 469 (m. důležit), dolní kraj je poklepu přístupný 166, části, které jsou nejsnáze přístupné topografickému výzkumu 166 (m. přístupny). — V oboru zájmen se projevuje na dvou místech zbytečný strach z *ten:* úhrnem lze zaznamenati ve věci stálý pokrok (49, m. v té věci); úkaz se vysvětluje tím, že . . . (109, m. úkaz tento). Několikrát se čte »samotný« m. »sám«: až k hluboké

části vyšetřovacího orgánu, k samotným hlubokým jeho hranicím 129, chvěním plic jako celku, t. j. substance plicní samotné i vzduchu v ní uzavřeného 85, jiné případy na str. 198, 218. — Číslovka *jeden* stojí nadbytečně u slova udávajícího míru ve větách: o půl centimetru až o jeden centimetr výše 157 (m. o půl cm až o centimetr), více než jeden centimetr 160. Naopak zase jí pohřešujeme ve frázi: (to a ono) je z častých chyb začátečníkových 100 (m. jedna z chyb). Nečesky zní: plesimetr přilne těsněji k tělu, mezi oběma vzduch nezůstává, i nevzniká rušivý přízvuk 48 (m. nezůstává mezi nimi vzduch). Nesprávné není, ale je v novém jazyce neobvyklé počítati: do dvacetišesti centimetrů 187 (m. šestadvacíti), za 24 hodiny 350, ve věku padesáti a jednoho roku 8 (m. jednapadesáti let), maje třicet a jeden rok 8. Ve výčtech bývá psáno způsobem kdysi v brusech doporučovaným: předem, nejprve, po prvé — po druhé — po třetí atd. (114, 83, 453, 194, 188, 409, 380, 85 atd.); lidová mluva dnešní vypočítává slovy předně — za druhé... a není proč se od tohoto způsobu odchylovati, zejména když způsob jinaký nemá opory v jazyce starším a když »po druhé« znamená v jazyce živém »zum zweitenmal«.

V skladbě pádů jest vytknouti tyto vazby: (Eiselt) nastoupil lékařská studia 28 (m. začal studia, nastoupil na studia, vstoupil do studií); někdy mu (zvuku) nasloucháme uchem přiloženým bezprostředně na tělo 35 (m. jej posloucháme); otázku tuto vyslovili a kladně zodpověděli 434 (m. kladně na ni odpověděli), z otázek nezodpověděných 212 (m. nevyřízených); genitiv záporový »ničeho« m. »nic« (není slyšeti ničeho 52; co následuje, nemění ničeho na základní konstrukci 22; podobně 16, 190, 327, 139, 89, 70); kde má poklep určiti nikoli hranic vzdušného prostoru proti svalstvu, nýbrž 127 (m. 4. p. hranice); zviklal tímto všeobecným úsudkem 51 (m. tento úsudek); častý je 7. p. přídavného jména v doplňku (nástěnnou jest ona část velké kurvatury žaludeční, která jest nekryta plícemi, játry a slezinou 300, m. nástěnná; obnaženou zůstává také část aorty za kostí hrudní 188; lampa Röntgenova je pohyblivou v jedné rovině všemi směry 153; obvyklým je tvar sifonový 297; (tón) přestává býti uchu snadno přístupným 70, m. přístupen; tím přístupnějším jest (žlučník) i pohmatu 266; nikdy by srovnání toto nemohlo býti tak poučným, jako... 281; a na jiných ještě místech), a naopak zase (u slovesa značícího změnu stavu) 1. pád místo 7. ve větě »... stává se poklep nad hořejší částí hrudníku zřejmě bubínkový« 80, m. bubínkovým. Někde závisí na sobě zbytečně několik genitivů: podrobnostem tvaru horní hraničné čáry ztemnění nebylo věnováno

tolik pozornosti 330 (m. podrobnostem tvaru, jaký má horní čára...); za důkaz souvislosti uzlíkové formy plicní tuberkulosy s plicní fthisou 12 (m. za důkaz, že souvisí uzlíková forma).

Z vazeb předložkových jsou nesprávné: hraničiti na něco (kde hraničí jejich (plicní) jasný poklep na temný poklep svalstva šíjového 127, m. s temným poklepem; táž vazba v jiných větách na str. 200, 312, 314, 316, 340, 403); »na to« ve významu »potom, pak« (tři čtyři dny..., potom..., na to 105); proto si na ně (kolísání) záhy navykáme 73 (m. proto mu brzy zvykáme); zde jest nejlépe na tom ten, kdo 44 (m. zde je nejlépe tomu, kdo); anglická škola pracovala na poznání vzniku zvuků srdečních 18 (m. pracovala o otázce, jak poznati vznik); také na theoretické, fysikální stránce jevů poklepových se badá 24 (m. o theoretické stránce); byli účastni na therapeutickém indiferentismu 28 (m. účastni čeho), že se na osvětovém pokroku účastnili nejen národové velcí VIII; »nad to« m. »mimo to« (často ve výčtech, na př. 107, 135, 241); nález se neřídí vždycky podle tohoto schematu 438 (m. tímto schematem); zájem pro fysikální vyšetřování 24 (m. o vyšetřování); uvedeným schematem se vystačí 392 (m. s uvedeným schematem); čísla s orthodiagramu 192 (m. z; neběží o to, že byla na diagramu, nýbrž o jejich původ, srov. člověk z Moravy).

Na několika místech stojí sloveso dokonavé místo nedokonavého: podle toho (co vykládá o perkusi hmatové Moritz) by si perkutující lékař podle různého zvuku poklepového různý pocit odporu úplně vsugeroval 119 (m. vsugerovával, sugeroval); vlny zvukové se tlumí... utlumující účinek jest způsoben jednak tím, že... 92 (m. působen nebo způsobován), kdyby tento zvuk byl způsoben hlavně příčným chvěním stěny, zvyšoval by se tím více, čím více bychom míč nadouvali 18, pokusem bylo tedy dokázáno, že poklep kovový je způsoben hlavně podélným chvěním vzduchu v míči 98 (jiné případy u téhož slovesa na str. 93, 197, 314, 406); zářez se začínal... a pokračoval... kdež zase dostihl dolního okraje plicního 159 (m. dostihoval); je zbytečno vyjmenovati všechny známé plesimetry 40 (m. jmenovati, vypočítávati); změněnou polohou se umístění tekutého obsahu v doupěti mění a tím se maximální průměr zbývající vzdušné části kaverny různě prodlouží 109 (m. prodlužuje); jiné případy na str. 113 (stekl m. stékal nebo byl steklý), 336 a 337 (objeví), 251 (sestoupí, zúží, rozšíří), 407 (zploští vedle vyklenuje), 101 (zvíří). — Jiné drobné nesprávnosti souvisící se skladbou slovesa: levé hranice končí v hrotu srdečním 219 (m. končí se); aby zvuk po-

klepový zesílil 48 (m. aby se zesílil); pleura ztluštělá 388, ztluštělá pohrudnice 323 (m. ztluštěná nebo ztluštělá); srostěniny pleurální 265 (m. strosteniny); m. archaistického okraj ztenčelý 250 bylo by snad lépe ztenčený; ve větě »této rady následoval Schott, vypěstiv metodu, kterou nazval...« 199 není na místě přechodník vyjadřující děj minulý předčasný (tedy raději: a vypěstil).

Ze spojek pohřešujeme v knize Syllabově *či* v druhém členu otázek disjunktivních (nemýlíme-li se, je všude jen spojení *zda*, *-li* v prvém členu a *neb(o)*, *aneb* v druhém) a přáli bychom si rozmanitějších spojek příčinných (čteme skoro veskrze samé jelikož). Nesprávné je *než* ve větě: chyby jsou příliš veliké, než aby... 214 (m. příliš veliké, aby).

V slovosledu bylo by lze vytýkati jen maličkosti (se někde po slovese m. hned po prvním slově věty; věty jako: největšího rozsahu ztemnění v krajině jaterní nabývá u velkých nádorů 450, m. největšího rozsahu nabývá ztemnění...).

Do slovníka se vloudily tyto omyly: baselským názvoslovím anatomickým 185 (m. basilejským); provedl jsem kontrolu svého nálezu poklepového cestou orthodiagrafickou 213 (m. orthodiagraficky); doznal, že se v Paříži za osm měsíců naučil více než v Londýně za tolik let 18 (m. přiznal), třeba doznati, že... 79, doznáváme možnost chyb 214; prvou (perkusí hmatovou) jsme se zabývali v kapitole navazující na pocit odporu při poklepu 137 (m. v kapitole, která se dotýká pocitu); nechávám výsledky získané perkusí na plesimetr kontrolovati perkusí na prst 44 (m. dávám); Eiselt se neobmezil pouze na přednášky 30 (m. nepřestal na přednáškách; jiné případy téhož slova 44, VI); (o tom rozhoduje) stupeň vzdušnosti, ten pak pochopitelně pouze tehdy, jde-li o útvar ne bezevzdušný 91 (ten pak arci); procento posléze uvedené 287 (m. na posledním místě), posléze můžeme... sledovati významný úkaz 100 (m. konečně... pozorovat); znaky názoru přístupné, které jsou koreláty poklepových příznaků předem uvedených 467 (m. vpředu, výše); než v ní (v ztluštěné pohrudnici) vlny nárazové doniknou vzdušné tkáně plicní, zeslábnou, přirozeně pak vzniknou také vlny zvukové slabší 92 (m. ovšem pak), u menších plesimetrů pozorovací chyba je přirozeně menší 125 (m. arci); rozdíl jest přivoděn růzností poklepové techniky 183 (m. působen); dislokační příznaky nejsou pro poklepový důkaz dostatečně vyvinuty, rozhodně ne tolik, jako u... 371 (m. dojista; totéž »rozhodně« též na str. 142, 458,

463); (Geigel) mluví jen o ryzím samostatném poklepu kovovém 98 (m. jen o čistém), v takové ryzosti a síle jako nad sudovitou dutinou kovový poklep nebývá na lidském těle pozorován snad nikdy 94, ryze osobní zkušenosti VI; studiemi Goldscheiderovými již dříve sdělenými theorie Weilova padla 136 (m. připomenutými); soudobě (85), současně (112, 184, 195, 446, 450) m. zároveň; souvěkovci 12 (m. vrstevníci); u srovnání s nimi 190 (m. naproti nim), u srovnání s hrotem zdravým 364; obvod bubínkového poklepu se rozšíří na úkor poklepu temného neb jasného 123 (m. na újmu; totéž »na úkor« ještě 383, 456); (útvary) zaujímají jen určitou část této šířky 91 (m. nějakou; totéž »určitý« 241, 243, 264)); v úvahu tu přicházejí: objem... stupeň... 84 (m. rozhodují; táž fráze 74); jak vidno 98, 108, 212, 219, 239, 355, 388 (m. jak viděti); vykazovati velmi často jako něm. aufweisen (šířka sterna vykazuje individuální rozdíly 187, má, projevuje; lalok vykazuje poklepový zvuk odchylný od okolí 179, vydává; atp.); záhy ve smyslu brzo 73, 165; ani poloha ani tvar srdeční nejsou žádnou konstantou 192 (m. nejsou konstantou).

Chybami tisku jsou některé velmi vzácné věci pravopisné, jako nezúžovala 95 (m. nezužovala), plícnice XVIII, poplícnice 350 (ač je všude přídavné jméno plicní), ocitá se 126 (m. ocítá se), zdvihavý 12 (m. zdvíhavý), naplnily se dnové 9 (m. naplnili), šplíchavý 104 (m. šplíchavý) nebo sem tam opominutá interpunkční čárka. —

Náš referát vzrostl tak, že se až obáváme, aby si čtenář z něho neodnesl o jazykové stránce Syllabovy knihy dojem nepříznivý. Nic by nebylo nad takový dojem nesprávnějšího. Mohli bychom popsati mnoho stran, kdybychom chtěli vypočítávati kameny mluvnických a slovníkových úrazů, o které zakopnouti byla v knize příležitost, kterým se mnoho vědeckých spisovatelů nevyhýbá a jichž se náš autor uvaroval. Nesmí se také zapomínati, že, je-li našich poznámek mnoho, jsou to poznámky ke knize rozsáhlé; že se leckterý z předmětů našich výtek dostal do knihy jen z příliš dobré snahy o jazykovou správnost (na př. archaismy); a že na nejednu věc, u které jsme se zde pozastavili, bylo v jazykovědných publikacích upozorněno až po vyjití Syllabovy knihy.

Přejeme Poklepu brzkého pokračování v Poslechu a — je-li možno več takového dnes vůbec doufat — i brzkého druhého vydání.

S.

NÁVŠTĚVOU U NOVIN.

3. »*České slovo*«.

Po bedlivé prohlídce vykonané v neděli dne 14. března t. r. nemůžeme než vyznati, že po stránce pravopisné, tvaroslovné i skladebné mnoho divokého kvítí se tu nenasbíralo.

Zdá se, že p. korektor nemá rád slovesa *zúčastniti se*; mimo jediný případ všude dává tisknouti *súčastniti se*, v čemž mu ovšem nelze dáti za pravdu. — *Myšlenku* nechává někdy s krátkým *e*, jindy proti dnešnímu způsobu s dlouhým; jména utvořená od příčestí minulého trpného sloves IV. třídy příponou *-ka* nedlouží svého *e*: od voliti je tedy volenka, od staroč. míliti milenka, od uditi uzenka a tak také od mysliti myšlenka, třebas bývalo v starší době i myšlénka a někde se říká v nářečí myšlínka. — Zesílení je lepší než sesílení. — Vyjedn*á*vači mají míti krátké *a*. — Slovo *napětí* vytištěno jednou správně, po druhé chybně: napietí. — Čistěná okna raději bychom viděli čištěná a řiditelství raději ve správném tvaru ředitelství. — Všechny naděje prý svadnou — to neradi čteme. Ale může býti, že zvadnou. — Nedopovězení už bylo mnohokrát opraveno na nedopov*ědě*ní, nepostrádatelné rovněž na *nezbytné*; obnos vytčen nejednou. — Účel, účele je stará a častá chyba, tisíckrát už vytýkaná. Slovo to mívalo na konci tvrdé *l* a v 2. pádě tedy účel*u*, v množném čísle v 1. a 4. pádě účel*y*, a nikoliv účele. Jest tu ještě pět slov, v kterých se podobně chybuje: vrchol, úhel, popel, anděl a manžel. Není dobře »státi na vrcholi svého umění«, nýbrž na vrchole a dosíci jeho vrchol*u*. Pokoj budiž popel*u* jeho, a ne popeli. Zvolání: můj anděl*e*! raději se poslouchá než »můj anděli!«. Své pp. manžel*y* (a ne manžele) mají ženušky na mušce. — Obchod ovocem není správný ani věcně ani jazykově; obchod se děje s ovocem (obcházeti s něčím). — Dívky do 15 let smí býti jen k lehčím pracím používány; tak ujednaly mezi sebou ženské spolky. Škoda, že nemají též tolik ohledu k mateřskému jazyku! Dívky smí — nesmí se říkati ani psáti, nýbrž jen *smějí*; ale celkově správné je, že *dívek* do 15 let smí býti *používáno* jen k lehčím pracím. — První panská zodpovídala za prádlo, stříbro a nádobí; raději ať jen *odpovídá* za prádlo nebo: *jest odpovědna* za ně. — Okolnosti ty těsně souvisejí s rozhodnutím; správně: *souvisí*. — Že hrál Zakopal ředitele cirku důstojnou vážností, jest snad jen tisková chyba místo s důstojnou vážností. — Bylo kdy od Vás slyšet jediného slova vstříc? To je nejnovější novinka z jazykového oboru. Kdo tomu rozumí, ať se

přihlásí. Ale i řekne-li nám, že to vstříc znamená tolik co vlídný, je to špatné. Správně lze říci jen: Bylo kdy od Vás slyšeti *jedno slovo* vlídné? Podobně chybné druhé pády jsou ve větách: mají-li spořitelny míti svého opodstatnění (místo: *své* opodst.); ani od něho nedošlo však do té chvíle definitivního rozhodnutí m. *definitivní* (a lépe: *určité, konečné*) rozhodnutí. — Křídlo Děnikin-Kolčakovo by se mělo proměniti v *Děnikinovo*-Kolčakovo, jako se proměnilo známé kvarteto v *Ševčíkovo*-Lhotského. — Veřejnost hudební se upozorňuje na velikou a cílevědomou práci Plickovu; veliká a *promyšlená* práce mluví jasněji. — Ukázal jen to nejnutnější, úvěr hypoteční je ten nejbezpečnější: všude chyba! Všude jest *ten* nesprávné. Ukázal *jen nejnutnější*, úvěr hypoteční *je nejlepší* — stačí úplně. S hrůzou jsme však četli v jiném časopise, že Ten, jejž poličkují, se skloňuje Ten, Tena, Tenovi, Tene, s Tenem! To se jistě Dobrovský a Gebauer v hrobě obrátili! — »České slovo« vypisuje, co předcházelo převratu v Německu, a chce, aby naše armáda předcházela celému národu vstříc (už zase to *vstříc*!). Vzpomeneme-li na české přísloví »pýcha předchází pád« nebo na biblickou vazbu »předchází před tváří Páně«, napíšeme raději, co *předcházelo převrat*, nebo zřetelněji, co *předcházelo před převratem* v Německu. Německému obrazu »předcházeti někomu příkladem« (mit seinem Beispiel vorangehen) raději se vyhneme a řekneme, že armáda má *býti národu příkladem*. — Mistr Švabinský prý pracuje na plakátě k veliké oslavě Jos. Manesa; po česku se říká *pracovati o něčem*. Ale i zde lépe se vyhnouti tomu věčnému pracování na něčem, o něčem, kterého by tolik nebylo, kdyby Němec neříkal stále an etwas arbeiten; někdy by také mohl někdo něco *chystati, dělati, malovati, psáti* atd. — Rozhodně ano? My pravíme správně: *Najisto* ano! — Do Pozemkového úřadu prý přicházejí lidé prosazovat osobní zájmy; dobře, že se odmítají tyto návštěvy — tito sobci mohli by je u některého dobrosrdečného pána přece *uplatniti* a *provésti, získati* jej pro ně. — To nepřeháníme, správně řečeno po česku: *nepřepínáme*. — »Či nepoměnil pozdrav na schodišti s mladým, bledým, nuzně oblečeným mužem?« Nepoměnil! Snad *vyměnil pozdrav*; ale lépe: *pozdravil* ho. — Vytknutý účel jest zaměniti za *vytčený* účel. — Vláda berlínská opustila město, aniž by složila svůj úřad (spr. *aniž složila*). — Stávky považují se jako zlo (m. pokládají *za* zlo). — Na to nebyla odpověď než stávka (m. nebyla *jiná* odpověď než stávka). — Obchod náš je příliš malý, než aby mohl si podrobiti nějaké kolonie (spr. *příliš malý, aby* si mohl...). — Na

některé strany naše nebylo vzato zřetele (spr. *nebyl obrácen zřetel, nebylo k nim přihlédnuto*).

Ku podivu málo *sdělení* je v tomto »Českém slově«. Jen jednou se cosi sděluje; jinak jsou všude výrazy jiné, lepší. Zato v pořádku slov řádí přímo *se* a *si* postpositivní. Na př.: jsme křižovatkou Evropy, kde stýkají se a kříží se veškeré evropské idee (m. kde se stýkají a kříží ideje); pohřeb, který zítra koná se (který *se koná* zítra), ale hned ukázalo se (hned *se ukázalo*), čímž povznese se hospodárnost (čímž *se povznese*), instituce, které stanou se základem k vybudování úřadu (které *se stanou*) atd.

Tím jsme dospěli k poslednímu vytčení toho, co se nám v nedělním »Českém slově« nelíbí, k záplavě *cizích slov*. Buď Pán Bůh čtenáři milostiv! Zažíti tu spoustu cizích výrazů, kterou naše noviny — všecky bez rozdílu — denně zasypávají ubohé čtenářstvo své, k tomu nestačí obyčejná mysl, průměrné vzdělání, na to je třeba Naučného slovníku. Vynecháme ze svého klasobraní slova, která jsou takořka denním chlebíčkem novinářovým, ač by se při troše dobré vůle veliká část z nich dobře nahradila výrazem českým (míníme na př. slova fakt, funkcionář, revise, informace, orgie, akce, agitace, organisace, situace, registrovati, kritické dny, učiněné disposice, dáti k disposici starou budovu, konstatovati, sociální, demokracie, kartel a skartelovaný, klika, koalice, memorandum, oficielní zpráva, koketování, tragika, šablona, kontrola, moderní a zmodernisovaný, dirigování, element, kompromis, existence, reakce, militarismus, aparát, populární atd!) — čtenáři už jim zvykli a odříkávají je jako Otčenáš, ať už jim náležitě rozumějí čili nic —, a uvedeme jenom řadu slov jiných, »nekaždodenních«, zase ne všecka — to by unavovalo. Slyšme tedy: exotický pseudonym, dekadentní kultura, debutovali, smysl pro elegantní linii posuňků, umění problematické, pronikající industrialisace, výlohy celní redukují zisk, výbor se prohlašuje permanentním, deprese měny, nejsolidnější obchod musil se analogicky rozvíjeti, tradicionální láska, státy politicky konsolidovanější zastavují normální činnost; zesílení tolerantnosti a solidnosti pomůže obchodu více než veškeré intervence a všechna uměle konstruovaná opatření valutní techniky. Skutečnost ta náš stát kvalifikuje jako vývozní podnik par excellence. Zákon o veřejných knihovnách dává reální možnost této speciální literatuře. Výběr cizí bibliografické literatury poslouží těm, kdo studují ten obor detailně. Vojsko zaujalo pasivní stanovisko. Gradace byla vystupňována. Keramika, textilie, konfekce, různé chemikalie mohou se od nás vyvážeti. Racionelní práce zemědělská reflektuje na účast našich

intelektuálních pracovníků. Náš velkořezník miluje hrozně národ, ale náramně málo konsumenty, něco hodně abstraktního víc než skutečné lidi. — Hospodářská kontinuita, různé intensity osvětlení, nemravný diktát, žádoucí definitivní ratifikování mírové smlouvy a repatriace našich legionářů sibiřských ukončetež tuto antologii.

B.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

O. H. a prof. dr. F. Schulz vystupují v »Č. demokracii« (č. 11. a 12.) proti mínění třetí třídy České akademie o názvech Čechoslovák, jazyk československý, otištěnému v N. Ř. IV, 41. Nejsme zmocněni v této věci psáti jménem III. tř., ale odpovídáme, protože jsme uveřejnili její prohlášení a protože někteří členové naší redakce byli v třídní komisi, jíž bylo uloženo o oněch názvech uvažovati.

III. třída České akademie oněch názvů neutvořila, ani nepomáhala jich tvořiti; o slově Čechoslovák »N. Ř.« již dříve (III, 118) vytiskla soud, že je to nezdařený novotvar, »ač ovšem již asi v jazyce zůstane«. V třídním prohlášení samém se praví, že podle obdoby tam uvedené »jazyk česko-slovenský« může býti názvem pro jazyk v základě jediný, vztahujícím se k oběma jeho útvarům spisovným ... a že podle toho možno se smířiti i s podstatným jménem »Čechoslovák«. Není potřebí mnoho důmyslu, aby čtenář z takovýchto vět vyčetl míru nadšení, s jakým jejich původci pohlížejí na slova, o něž jde. Ale slova ta jsou, vznikla z příčin, jež jsou kusem dějin těch několika let, jež viděla roditi se republiku československou, a zůstanou asi, kdyby se proti nim postavila filologie celého světa.

Jsou věci, které lze snáze posuzovati než nahrazovati lepšími. A poměr pojmů, jejichž jména splývají v jedno, může býti velmi rozmanitý. Jsou slovníky česko-německé, hranice česko-německé, obchodní styky česko-německé, města a okresy česko-německé, rodiny česko-německé (t. j. německé rodiny z Čech anebo rodiny, kde na př. muž je Čech, žena Němkyně), kdo ví, neuvidí-li svět válku česko-německou atd.; všude se musíme teprve domýšleti, co znamená v takových složeninách slovo český a německý, co jejich sdružení. Název »vrchní zemský soud moravsko-slezský« se nezdá p. O. H. oporou pro význam slova, jímž má býti pojmenován náš státní jazyk (anebo společenství našich dvou státních jazyků) a »jež chceme míti utvořeno v duchu živého jazyka«, protože je to výtvor byrokratické terminologie; ale jak ten soud měl býti jinak nazván, když přece jméno dostati musil? Snad by bylo stačilo říci »vrchní zemský soud pro Moravu a Slezsko«: ale jak krátce nazvati jazyk, který je v základě jediným jazykem, ale je v písemnictví a v úředním jednání obvyklý ve dvou spisovných ná-

řečích, a to tak, aby se název nedotýkal citu žárlivě střehoucího úplné parity obou těch nářečí? Sám pojem takovéhoto společenství je nelidový; kde vzíti lidový vzor k jeho pojmenování?

O. H. míní, že by bylo po stránce věcné nejpřiměřenější všude tam, kde jde o označení jazyka českého v obou jeho formách, psáti »jazyk český (slovenský)«. Snad, kdyby se nějak zřetelně naznačilo, že ty závorky neznamenají žádnou podružnost slovenštiny; jinému by se snad proto zdálo, že by bylo lépe mluviti o »jazyku českém a slovenském« nebo o »jazyku českém nebo slovenském«; a snad by přišel třetí a ptal by se, kde že je ta naše jednota. Název, který potřebuje obrany, jistě není šťastný; ale název, jejž navrhuje O. H., sotva je šťastnější než název »jazyk československý«, aspoň by potřeboval výkladu, jak rozuměti té pobočnosti dvou slov, z nichž jedno je v závorce. Nám se zdá název »jazyk československý« i dnes případnějším, protože se těsně druží k ostatním názvům s tímto přídavným jménem, jež i O. H. uznává.

Z VÁLEČNÉHO SLOVNÍKU.

V úvodním vyzvání ke sbírání válečných slov a rčení upozornili jsme také na zajímavost lexikálního materiálu, který vznikl u našich vojsk na Sibiři. Zajímavý je nejen tím, že je rozmnožením — z části ovšem patrně jen dočasným — našeho pokladu slovního a připomínkou na slavné činy našich vojsk, ale také tím, že lze na něm pozorovati, jak působí na sebe lexikálně (a ovšem i jinak) dva příbuzné jazyky za umělého přesazení většího počtu příslušníků jednoho národa do prostředí národa jiného. Rozumí se ovšem, že doba pobytu našich vojsk na Rusi byla poměrně přece jen příliš krátká, aby výsledky vzájemného působení byly značné a trvalé, ale i tak pozorování získaná mohou býti cenná, protože takové umělé zanesení větší jednotky národní do oblasti jiného jazyka není za našich dob už zjevem častým.

První cenný příspěvek k slovníku našich vojsk na Sibiři poslal nám spisovatel p. dr. František Langer, major a plukovní lékař 1. pluku M. J. H., dlející nyní již v Praze. Slova, která zapsal a která podle jeho slov patří k nejčastějším slovům sibiřských legií, rozdělil vhodně ve tři skupiny. Do první skupiny počítá slova ruská, která naši lidé prostě přejali z ruštiny s tím, co označovala. Některá z nich již mizejí od té doby, co byla zavedena u vojsk česká terminologie, a hlavně od návratu do vlasti. Ale zvláště u starých vojáků jsou pevně zakořeněna a při vypravování o dřívějších dobách se stále objevují a vracejí.

To jsou slova: b o j o v ý, v boji osvědčený; b o t y, vysoké ruské boty na rozdíl od b o t i n e k, nízkých šněrovacích bot n. střevíců; b u m á ž-

ka, úřední papír, spis; čajna, nálevna čaje; čibuk, dýmka (na Ukrajině); dozor, pozorovací stráž; front, fronta; furažka, ruská čepice; karaul, stráž; komnata, světnice; kotel, vojenská kuchyně (»býti začíslen na kotel«, zapsán na stravu); kotýlek, nádobka na polévku, čaj a p.; kryt, něm. Deckung; kvartýra, světnice; lávka, vojenská prodejna, kterou si vojíni zřídili, lávkář, prodavač v ní; lentočka, stužka, zejména červenobílá stužka na našich vojenských čepicích; náčalstvo, velitel; nary, pryčna; obchvat, napadení z boku, z týlu; obmotky, ovinovačky (Wickelgamaschen); očereď, řada, pořadí (též chvost); oddych, odpočinek; okop, zákop; papacha, ruská zimní čepice; papirosa, cigareta; rotný, velitel roty (půlrotný, velitel půlroty); rozvědka, výzvědy; rubáška, ruská vojenská bluza; strojový, řadový vojín (nestrojový, neřadový, neúčastnící se boje a cvičení); šiněl, ruský vojenský plášť; ťurma, vězení; údarník, vojín údarného (šturmového) oddílu; vzvodný, velitel vzvodu, oddělení; zaňatí, cvičení; zápasný, záložní; zemlanka, podzemní obydlí; žalování, plat.

Do druhé skupiny slov řadí autor našeho příspěvku slova ruského původu, která však v ústech našich vojínů na Rusi byla významově obměněna. Taková slova jsou: bulka (vl. bílý chléb), slovo, jehož bylo užíváno v 17. roce (i od Rusů) jako posměšného názvu ruského civilního obyvatelstva pro jeho měkkost, pohodlnost; nabluďák (z ruského nabljudať, pozorovati), název pro přeplněné rance našich vojínů, oblíbený v roce 18. u údarníků prvního pluku; pleňas (z rus. plěnnyj), zajatec, název, který vešel v užívání až po vystoupení proti sovětům v r. 1918; pravoslavná, vodka (říká se též v Rusku); tovaryš (podle rus. tovaryšč, soudruh), posměšný název pro ruské vojíny prchající v roce 17. z fronty a nazývající sebe i kde koho soudruhem.

Třetí skupinu slov tvoří některá slova česká vzniklá nebo rozšířená u našich vojsk na Rusi, mezi nimi zvláště slova (označená zde hvězdičkou), která se u našich sibiřských legií stala podle slov autorových »slavnými«: *bagán, název pro ruského venkovana, zavedený v 16. roce lékařem 1. pluku Měšťanem; *bíliti, 1. udělati pořádek, 2. (později) kořistiti (slovo to se vyskytlo po prvé na vagoně, jejž 4. pluk v 18. roce posílá do Penzy 1. pluku před vystoupením: »Připravte si vápno, budeme bílit«; snad se v tom ozývala vzpomínka na bílení ukrajinských chalup, jímž zahajovaly hospodyně každé čištění, najisto však v tom nebylo žádné narážky proti »rudým«, ač toho bylo později leckdy v tom smyslu užíváno); bota, *do bot (na př. kaše je do bot, vojna do bot), nehodí se, omrzelo, jest špatné; vojna do roztrhání bot (ironicky), na

krátko, protože naše boty bývaly brzo rozbité; čečenka, čepice (srbského vzoru), jakou nosil v 18. roce gen. Čeček a s ním 4. pluk; drn, hlupák, rekrut; drškovat, zbytečně mluviti, hubovati; hoditi, na př. hodil mu to, počínal si rázně (při odpovědi, při pozdravu a p.); *houpačka, houpání, houpati, 1. v starší době šibenice, 2. v 18. roce se objevil význam klamání, t. j. v »době,« píše autor tohoto příspěvku, »kdy jsme měli jeti do Francie a kdy náš deník všemožným způsobem vysvětloval obtíže přepravy po trati i po moři; houpání snad vzniklo asociací s mořem, zdá se mi, že jsem často slýchal připomínati lodičky a houpání«; kerenka, čepice (anglická sportovní se širokým vrchem a štítkem), jakou nosil Kerenský a jež po nějakou dobu v 17. roce byla u našich v oblibě, jinak papírový peníz vydaný v Rusku za vlády Kerenského; kvartýra, *kvartýra s mejdlem, t. j. se ženskými (užíváno v 18. roce při odchodu z Ukrajiny); nahnouti n. vyndati kvartýru, vyhnati někoho; *nudle, nášivky (proužky) označující na rukávech vojenskou hodnost; oběd, vojna do oběda říkalo se v 17. roce posměšně o ruských vojácích, kteří v týlu manifestovali s prapory, na nichž býval leckdy nápis »vojna do pobědy« (do vítězství), ač na front z nich nikdo nešel; obchvat: jíti na něco s obchvatem (také od lesa), jíti na to zchytra; opičky, věci pro výcvik do boje, podle mínění vojínů zbytečné, na př. salutování, dohled na čistotu a p.; parta, partička, skupina vojínů žijících stále pospolu na výzvědách i v okopech (obvyklé slovo již u starodružiníků ve 14. a 15. roce); podfuk, klam, lest (na př. »šel na něj s podfukem«); rána, to má ránu (řidčeji hýbu), není to, jak by mělo býti (v 18. roce); strýček, zástupce YMCA u našeho vojska (ze 17. roku); *ulejvák (ulejvárna, ulíti se), zbabělec nebo pohodlný člověk, hledající si teplé místo v týlu; slovo to žilo u našich již v 15. roce a vzniklo podle mínění autorova podobným způsobem jako výrazy »vylili ho ze školy«, »přelejvárna« a p.; stejného významu, ale trochu mírnějšího byl název *vodmazunkář; vodmazunek byl i u bojové části, na př. u neřadové roty, u obozu, na ošetřovně, kdežto ulejvák byl v Kyjevě v úřadě nebo tam i vedl obchod; *upocenec, zpocený, udýchaný, název pro poslední dobrovolce, kteří se připojili k našim až za odchodu z Ruska v 18. roce; *výdumka (vydumať, vymysliti), název nynější čepice čsl. armády v Rusku (snad prý proto, že dala svému vynálezci mnoho práce); jsou též cigarety výdumky; vytáhnouti se, okázati se; vyštěknouti se, pěkně se obléci; zdrhnouti, utéci.

Příspěvkem p. Langrovým byl učiněn slibný počátek k sestavení válečného slovníku naší slavné sibiřské armády. Redakce vyslovuje naději, že s příchodem nových a nových příslušníků ruského vojska a zejména

také s možností probrati se publicistickou činností našich na Rusi bude možno tento základ rozšiřovati dále slovy novými a novými. Nabádá k tomu nejen zájem jazykový, ale i pietní snaha, aby se z památek slavného tažení za českou svobodu nic neztratilo. A tyto památky jazykové jsou materiál velice křehký a prchavý.

HOVORNA.

BRATISLAVSKÁ ŽUPA (M. P.). Píšeme podle dosavadního pravopisu »župa bratislavská« (nikoli Bratislavská), tak jako republika československá, okres smíchovský, kraj pražský atd.; »na Táborsku« píšeme ovšem s velkým písmenem, protože je to jméno vlastní téhož tvaru jako Rakousko, Slezsko, Slovensko a p.

ČERMNÁ (J. Š.) jest jméno četných osad v Čechách i na Moravě. Slovo »čermný« (původně črmný), téhož kmene jako slovo »čermák« (něm. Rotkehlchen, Rotschwänzchen), znamená totéž co červený; jest odvozeno od podst. jména (v češtině nezachovaného) »črm«, značícího červa vůbec, v užším smysle t. zv. červce nachového, z něhož se dobývala červená, nachová barva. Jiné pojmenování tohoto červce jest »črv« (nč. červ), z něhož bylo odvozeno slovo dnes užívané »červený«. Čermná byl název potoků a řek (patrně podle jejich barvy) a název ten se přenášel i na osady při nich ležící. V zápisech starých čte se jméno Čermná s počátku ve formě Čirmná, t. j. Črmná s průvodním i (ad fluvium qui Cirmena nuncupatur Friedrich Cod. dipl. 343 k r. 1203, de Czyrmne Desk D E I, 8 z r. 1319), později v tvaru Čermná s průvodným e téhož způsobu jako v slovech čert, černý, žernov a p. (v Čermné Desk D E II, 198 z r. 1444 a j.). Správný tvar je tedy Č e r m n á, 2. p. z Č e r m n é, nikoli Čermá, ani Čerma. Tvar Čermá m. Čermná vznikl patrně týmž způsobem jako hromice m. hromnice, zimice m. zimnice a p.; 2. p. z Čermý (t. j. z Čermé) zavdal pak příčinu při málo zřetelné délce koncového ý ke vzniku 1. p. Čerma, 2. p. z Čermy.

DIVNÁ PORUCHA ŘEČI, o níž jsme psali na str. 13, je, jak se zdá, nakažlivá. Ve zprávě o volební schůzi dra Kramáře v Jaroměři jsme na př. čtli v řeči jednoho z jejích účastníků o straně, »která chce jen evoluční vývoj«; »Národní listy« upozornily na tento příznak vykřičníkem. Odborníci by měli pátrati, není-li snad nějaký bacillus příčinou těchto zjevů; zdá se, že je nějaká příbuznost mezi touto neznámou chorobou a mezi věcmi, které naši předkové zahrnovali jménem »žvanivost«.

Ze zprávy prof. X. Y. vidíme s bolestí, že se tato nákaza šíří i na Slovensko, a že ani mládí není proti ní dostatečnou ochranou. »Já jsem už četl o »aktivnej samočinnosti« — v úloze!«

DOLŮ JÍTI (IV, 68). Dostalo se nám upozornění, že se časem posud říká o starých lidech, že »jdou dolů«, t. j. scházejí; jak nám oznamuje p. dr. Jak. Šebesta, říká se tak na př. v Klatovech a na Klatovsku. Rčení »jde to s ním dolů«, jež slýchati o ubývání tělesných sil i o upadání hospodářském atp., jest asi opravdu germanismus (es geht mit ihm bergab). — Také se nás ptá p. R. Š., není-li »schod měsíce« v bibli Kralické moravismus; ač by takový moravismus nebyl nepochopitelný, zdá se, že se tak říkalo i v Čechách. Rukopis o štěpování (1447) mluví o schodu měsíce, píše i, že měsiec scházie, a v tomto rukopise nenalézáme zvláštností, jež by svědčily o jeho moravském původu; schod měsíce zná i Čech Pěčka z Radostic (1609). Měsíční čtvrti se vůbec označovaly u nás dosti rozmanitě (říkalo se na př., že je měsíc na plně, o plně, u plně, odkud pocházejí slova náplněk, úplněk, plnek, že je nov (nebo nóv) měsiec nebo nov měsiecě, nebo že je měsíc v novu atd.). I ty rozličné způsoby vyjadřování by měly býti sebrány, a rádi bychom je uveřejnili, kdyby se nám dostalo o nich hojněji zpráv.

HERCEGOVINSKÝ TABÁK. K str. 90. nás upozorňují čtenáři, že jsme měli přidati poučení, že by ani »hercegovinský tabák« neměl nikomu chutnati, Čech že chce tabák hercegovský. Snad se to rozumí samo sebou, a také nám šlo o nešvar jiný než nesprávnou příponu, ale kajeme se a přidáváme pohřešovaný doplněk.

NEDÍLNÝ, NEDĚLITELNÝ. Četli jsme kdesi, že by ke každému opravdu uměleckému filmu měla býti skládána »vlastní hudba, tvořící s filmem nedělitelný celek«. Proč ne nedílný, jak jsme dosud říkali? Inu protože jsme si navykli, že za každé něm. -bar musíme míti -telný; a němčina je přece počátek a konec naší jazykové moudrosti. Proto říkáme místo starého a poctivého českého slova makavý dnes již hmatatelný = greifbar, proto teď místo nedílný budeme říkati nedělitelný = unteilbar, untrennbar. Naši předkové sice říkali nedílný (nedělitelný známe z ojedinělého dokladu po prvé z Rešela, ze 16. st.), mluvili o nedílném božství Trojice, o nedílné malosti (= o bodu), o nedílných bratřích (kteří se ještě nepodělili o dědictví) a pod., na rozdíl od slova nedílný ustálilo se nám slovo dělitelný, nedělitelný jako slovo naukové v počtářství a není na škodu, má-li jazyk pro rozličné úkoly rozličná slova: ale jakáž pomoc, němčina je němčina a -bar je -telný.

NEŽIT (J. H.) je slovo staré, v češtině odedávna často doložené, vždycky v tvaru nežit (nikoli nešit). Jest odvozeno z kmene téhož, který je v slovese žíti (a stupňovaný v slovese hojiti), a znamenalo původně asi nemoc bez určitého vymezení, jak svědčí významy toho slova v různých jazycích slovanských, zejména asi nemoc (nebo nezdravou část těla), která se těžko hojila. V češtině se ustálil význam »vřed, furunculus«. Lidový tvar »nežid« vznikl spojením tohoto slova, lidovému výkladu etymologickému nedosti jasného, se slovem »žid«.

ZVĚSTOVÁNÍ (V. B.). Dal jste redakci »N. Ř.« na vybranou, aby Vaši obšírnou polemiku s naším referátem o Očistě buď otiskla, anebo ji aspoň veřejně kvitovala. Rozhodli jsme se tedy pro možnost druhou. N. Ř. nepěstuje planých polemik — a při názorech, jaké mají u nás mnozí lidé o jazyce, by z nich ani nevycházela; mimo to Vaše poznámky jsou v podstatě jen pouhým opakováním týchž tvrzení, která byla otištěna ve Zvěstování a jež jsme posoudili ve svém referátě. Ale N. Ř. se neuzavírá vědecké diskusi o otázkách týkajících se jazyka, a proto činíme tento návrh (neuráží-li Vás tento germanismus): Jako filolog víte zajisté (a i z článků v N. Ř. mohl jste se o tom poučiti), čeho je k tomu třeba, aby o některém výrazu bylo filologicky prokázáno, že je to germanismus n. výraz nesprávný a naopak. O mnohých věcech, jichž se dotýkal náš referát v 2. seš. N. Ř., bylo již v N. Ř. vykládáno: vazba »dostáti slovu« byla rozebrána I, 263; »dodržeti slib« a p. II, 165; »člověk by se zbláznil« II, 110; »chtěl jsem koupiti« I, 98; »jistý pán, ten jistý« II, 230; »daleko větší« III, 141; »mám na tom dosti« III, 161; »svrhnouti dolů« IV, 65 (o »jinak — sice« nebylo v N. Ř. vykládáno teprve — jak píšete —, když už tiskárna dávno Váš rukopis vysázela, nýbrž už v 1. seš. I. roč., tedy v prosinci 1916). Ve všech těchto článcích bylo důvody čerpanými z jazyka a z jeho vývoje zevrubně dokazováno, proč soudíme o těchto výrazech jinak než Vy a jiní řemeslní brusiči. Máte-li o těch věcech jiné mínění než my, musíte je podepříti stejnými důvody věcnými a vědeckými; pouhým tvrzením, kdyby je člověk třeba stokrát a sebe důrazněji opakoval, nedokáže se nic a nepřesvědčí se nikdo leda diletant. N. Ř. ráda otiskne Vaše články o těchto věcech, a není-li pohostinný krov N. Ř. Vás dost důstojným, máte zajisté otevřeny jiné naše časopisy filologické. O jiných věcech, jichž se týkal náš referát o Očistě, nebylo ještě v N. Ř. vykládáno; i v těch věcech je N. Ř. ochotna otevříti Vám své sloupce, chcete-li dokazovati, že »jíti k domovu, dodnes, dosud, domýšleti se něčeho o sobě, doleji, dopadnouti, dlouhá chvíle, na hlavu poraziti« atd. jsou výrazy nesprávné, že »dobrovolný« neznamenalo v stč. to, co dnes, že »staré« a správné »báně« jsou lepší než »doly stříbrné«, doslovně

podle Vás z němčiny přeložené, atd. atd. Písemnictví české je dost bohaté a staré a naše slovníky při všech svých nedokonalostech dost dobře zásobené, abyste v nich našel doklady pro své mínění, je-li správné. Připomínáme jen, že do-dnes (pro něž jste nenašel v Jungmannovi žádného dokladu) nesmíte hledati pod dodnes (Jungmann nepsal ještě podle Pravidel), nýbrž pod dnes, kde je dokladů dost, a že »na hlavu poraziti« nestačí hledati sub voce »poraziti« (kde jste nalezl jen jeden doklad), nýbrž pod heslem »hlava«, protože se říkalo stč. také »na hlavu přemoci, pobíti, zkaziti atd.«.

Za upozornění na chyby, které jste našel za odvetu v našem referátě, jsme povděčni. Naši čtenáři, zvl. nefilologové, leckdy nás takovým způsobem upozorňují a ochotně jim v této rubrice odpovídáme jak na svou obranu, tak pro jejich poučení. Proto jsme ochotni v této rubrice odpověděti i Vám. Vykládaje, že »změlčiti« ve Vaší Očistě je chyba sazečova (?), píšete dále: »Vždyť jich (korektur) ani p. E. dosti bedlivě neprovedl v měsíčníku, takže i v jeho článku lze se nad lecčíms pozastaviti, ať ani tiskové chyby nedbám. Tak mne na př. zaráží ř a d a p o d r o b n ý c h s t u d i í (57), ptáti bych se mohl, proč neužil genitivu záporového po slovese n e n a p s a t i (56), proč klade v š a k až na třetí místo ve větě (55), proč jednohlasné předložky »v« nepíše na týž řádek, na němž je slovo, k němuž náleží (56), zda bylo třeba mluviti v záporné větě o ž á d n é m padání, ač pouhé padání stačilo, proč užívá podezřelého záporu: co se všechno n e z d á ve významu co se vše z d á (56) a zaráží mne především, jak mohl o několik stránek dříve dovoliti tvar p ř i s p ě v š í redaktor N. Ř., která kdysi (v článku Králově) proti podobným rusismům se rozhodně postavila, atd.«

Vytrháváte zase s plevelem mrkev; Vaše výtky potvrzují znovu jen úsudek, jímž byl zakončen referát o Očistě v 2. seš. N. Ř. »Ř a d a podrobných studií« je výraz správný; běžíť o skutečnou serii studií Zubatého o slově »jeden«, označených řadovými číslicemi 1.—7.; buď tedy nevíte, o které studie šlo, anebo rozšiřujete známým brusičským způsobem výtku proti užívání slova »řada« ve významu »množství« (celá řada, v. N. Ř. I, 286) na slovo »řada« vůbec. Genitivu záporového po slovese n e n a p s a t i (ve větě »jinak by t o nenapsal«) užito nebylo, protože tam nepatří; mohl byste se o tom poučiti ze školní mluvnice Gebauerovy-Ertlovy II, str. 155 nebo z N. Ř. II, 127, 220 anebo z Vondrákovy Vergl. Gr. II, 339 (insbesondere bleibt der Akk. bei neutralen Pronomina, b. Či to nevíte?). »V š a k« (ve větách »ledabylým brusičstvím se však heslu očisty atd.«, »kdyby si však otevřel«) položeno na třetí místo proto, že podle t. zv. zákona Wackernaglova druhé místo náleží zájmenu se, si; můžete se o tom zase po-

učiti ze školní mluvnice Gebauerovy-Ertlovy II, str. 53, z N. Ř. I, 199, z Bernekrovy Wortfolge str. 78, z Hattalova Brusu 263 (kde jsou také uvedeny doklady z Erbenových Písní: měla jsem holoubka v truhle zavřeného, on mi však uletěl do pole širého 160 b, šel bych na jablíčka do vaší zahrady, bojím se však, bojím 109 b); odchylka od tohoto zákona byla by možná jen tehdy, kdyby v čele věty bylo slovo v důrazné oposici, s nímž by »však« bylo spojeno v nerozdílnou jednotku. Že slova »žádný« bylo užito v záporné větě (»při nichž také nejde o žádné padání«), je snad přirozené, neboť v kladné větě ho užíti nelze; domníváte-li se, že slovo »žádný« je v té větě zbytečné, necítíte zase rozdílu, který by cítil každý Čech, kdyby ho tam nebylo (věta kladná by zněla: »ať jde o jakékoli padání«); myslíte-li, že je chybné, otevřte si Jungmanna nebo bratrskou Konkordanci biblickou na heslo žádný a najdete tam zcela obdobných příkladů kopu. Zdá-li se Vám zápor ve zvolací větě »co všecko našim spisovatelům dobře nezní« podezřelým, je to pochopitelné — filologovi podezřelým není; kdybyste chtěl i po této stránce své filologické vědomosti doplniti, našel byste vysvětlení takových »podezřelých« záporů buď ve školní mluvnici Gebauerově-Ertlově II, str. 238, nebo v N. Ř. III, 254 anebo v pojednání Zubatého ve Sbor. fil. V, 6. Ve dvou případech se k chybě přiznáváme: 1. že jsme (nikoli napsali, nýbrž) dopustili sazeči, aby nechal předložku »v« na konci jedné řádky a slovo k ní příslušné (těch, němž) na začátku řádky druhé, což je ovšem »jazyková« chyba jen v očích toho, kdo svými jazykovými vědomostmi na víc nestačí; 2. že jsme z referátu pana B. nevymýtili tvaru »přispěvší«, ačkoli se citovaný článek Králův neobrací proti těmto adjektivům jako proti chybě, nýbrž jako proti zbytečnosti a novotvaru (dnes ovšem už stoletému), zatlačujícímu stará adjektiva tvaru padlý, kterého však v tomto případě ani nemáme. Je ovšem pravda, že p. B. mohl užíti věty relativní.

Na konec ještě poznámku víc společensky formální než jazykovou. Píšete na začátku svého výkladu: »Že má práce nedojde milosti před zraky kritika N. Ř., mezi jejímiž přispěvateli ani nadšenými stoupenci jsem nebyl a nejsem, toho jsem si byl vědom, když jsem za její posudek žádal.« Potvrzujeme s povděkem Váš poměr k N. Ř., jen to je nám s podivem, proč, chystaje se vydati Očistu knižně (jak jste psal), stál jste tolik o náš úsudek, že jste se ho dvojím dopisem dožadoval, ač máte o N. Ř. mínění tak skeptické. Buď je pravda, co píšete, a pak jste měl redakci N. Ř. za blázny, anebo to není pravda, a pak Vám patrně tento skeptický úsudek vnukla ex post uražená ješitnost. To i ono je stejně charakteristické. O Vaší filologické potenci pronesli jsme úsudek ve svém referátě; o tom, jedná-li takto gentleman, ponecháváme úsudek svým čtenářům.

Z redakce odpovídá Václav Ertl.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., v Bílkově ul. č. 17.